

12. Трофим'як Б. Гимнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX – перша пол. XX ст.) / Б.Є. Трофим'як. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 696 с.
 13. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 9.
 14. Там само, спр. 62.

15. Там само, спр. 103.
 16. Cenar E. Pierwszy występ Sokola ruskiego / E. Cenar // Przewodnik gimnastyczny. – Nr 5. – 1902. – S. 3.

Надійшла до редколегії 28.10.14

Е. Папенко, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКОГО МОЛОДЕЖНОГО ОБЩЕСТВА "СОКОЛ" В ОБЛАСТИ ГИМНАСТИКИ И СПОРТА В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX В.

В статье подробно рассмотрено гимнастическо-спортивную деятельность украинского молодежного общества "Сокол" в Восточной Галиции в конце XIX – начале XX в. Проанализированы причины создания сокольских обществ по физическому воспитанию. Исследованы основные этапы становления и деятельности сокольских гимнастическо-спортивных организаций. Освещены формы и средства физического воспитания. Акцентируется внимание на значении гимнастики и спорта для украинского народа накануне Первой мировой войны. Рассмотрено политику польского наместничества в Галиции по активизации деятельности украинского гимнастическо-спортивного движения на рубеже XIX – XX вв. Освещена роль организаторов украинского сокольского движения в совершенствовании физического воспитания молодежи. Подчеркивается, что гимнастическо-спортивная деятельность украинских сокольских обществ была необходимым условием консолидации западноукраинского населения, а также сумела средствами физической культуры подготовить украинский народ для борьбы за украинскую государственность.

Ключевые слова: молодежное общество, гимнастика, спорт, "Сокол", физическое воспитание, освободительное движение.

E. Papenko, Postgraduate Stud.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

UKRAINIAN YOUTH "SOKIL" SOCIETY ACTIVITY IN THE SPHERE OF GYMNASTICS AND SPORT IN THE LATE XIX – EARLY XX CENTURIES

The article discovers gymnastic and sport activity of the Ukrainian "Sokil" Society in Galicia in the late XIX – early XX centuries. The reasons for creation of "Sokil" Societies for physical education were analyzed. The main stages of formation and activities of "Sokil" Societies for physical education were investigated. The means and forms of physical education were explored. Attention is focused on the importance of gymnastics and sports for the Ukrainian people before World War I. The article considers the policy of Polish governors regarding energization of Ukrainian gymnastics and sport movement at the turn of XIX – XX centuries. The role of the Ukrainian "Sokil" movement organizers in the improvement of youth physical education was analyzed. It is emphasized that gymnastic and sport activity of the Ukrainian "Sokil" Societies was an important prerequisite for the West Ukrainian people consolidation, and managed to prepare Ukrainian people for the fight for Ukrainian statehood by the means of physical training.

Key words: youth society, gymnastics, sports, "Sokil", physical education, the liberation movement.

УДК 94(100):355-054.65

В. Полуда, асп.

Національний науково-дослідний інститут українознавства та всесвітньої історії, Київ

УМОВИ УТРИМАННЯ В'ЯЗНІВ У НАЦИСТСЬКИХ ТАБОРАХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

На основі широкої джерельної бази розглядається проблема умов утримання військовослужбовців Червоної Армії в нацистських таборах військовополонених.

Ключові слова: Друга світова війна, військовополонені, табори військовополонених, Червона Армія, вермахт.

Однією зі знакових проблем історії України, яка була забороненою з кінця 1940-х і до середини 1990-х років, є тема військового полону в роки Другої світової війни. Полон – стан, в якому знаходиться людина, захоплена противником і позбавлена свободи. Полон є одним із трагічних феноменів людської історії. З ним пов'язані не тільки фізичні страждання і труднощі, а й важка психологічна та моральна криза. Фактично перші наукові та науково-популярні дослідження з даної теми з'явилися тільки в роки хрущовської "відлиги". Стосувалися вони як цивільних, так і військових осіб, які перебували в концентраційних таборах (Аушвіц, Дахау, Маутхаузен, Бухенвальд тощо). Продовжувалося видання документальних збірок, тематика яких побіжно зачіпала тему військового полону. Лише з середини 1990-х років унаслідок зміни політичної та наукової атмосфери в українському суспільстві та відкриття для доступу громадськості раніше засекречених документів, теми долі військовополонених та полону як історичного феномену набули широкого відображення в працях українських дослідників. Велику роль у просуванні цієї справи відіграло ознайомлення з роботами західноєвропейських учених. В Україні дану проблематику розвивали такі дослідники, як В.Король, А.Чайковський, О.Лисенко, В. Шев-

ченко. Важливий внесок у розробку даної теми зробив ізраїльський науковець А. Шнеер.

Основну масу досліджень у пострадянській історичній науці складають праці, присвячені передусім німецьким концентраційним таборовам. Проте дотепер не існує жодної узагальнюючої праці, присвяченої створенню та діяльності системи нацистських таборів військовополонених на території України. Не існує праць, які б дослідили умови утримання, повсякденне життя радянських військовополонених та їхнє трудове використання для потреб нацистської імперії. У сучасних українських дослідженнях часто перехреснюються і плутаються поняття "концентраційний табір" і "табір військовополонених" [7, с. 15]. Концентраційні табори призначалися для покарання політичних та расових ворогів гітлерівського політичного режиму, тобто формально носили поліційний характер. До них могли потрапляти як військовослужбовці ворожих тодішній Німеччині країн, так і цивільне населення, що було запідозрене в неояльності. Табори військовополонених призначалися для утримання виключно військовослужбовців і формально не мали поліційно-карального характеру. Складність розрізнення двох вищезгаданих категорій таборів полягає в схожості режиму, який був встановлений у них.

Натомість у працях західноєвропейських істориків, передусім німецьких, зазначена проблематика опинилася в центрі історико-політичних досліджень уже з середини 1970-х років. За час від 1970 до 2010 р. було опубліковано роботи К.Штрайта, А.Штрайма, У. Герберта, Х.Вайшера, Г.-А.Якобсена, Р.Фоссера, Р.Келлера, В.Боргзена та К.Волланда, К.Х'юзера та Р.Отто, М.Зіденахса, Б.Бонвеча, Й.Остерлоха, Г.Моммзена, А.Харитоновна, К.-Д.Мюллера, у яких на підставі глибокого аналізу наявної джерельної бази досліджено не тільки життя радянських військовополонених у таборах та їхню репатріацію, а також історію окремих таборів військовополонених [14, с. 9].

Отже, з огляду на вищезазначене, особливо актуальним є дослідження умов утримання військовополонених в німецьких таборах на території України.

Радянські військовополонені перебували в складних умовах в нацистських таборах унаслідок юридичних та ідеологічних факторів. Політичне керівництво СРСР ставилося специфічно до деяких міжнародно-правових договорів. Головним юридичним чинником важких умов утримання радянських військовополонених стало не підписання Радянським Союзом Женевської конвенції 1929 р. Міжнародно-правові норми цивілізованого ставлення до військовополонених були кодифіковані на конференції в Гаазі, яка відбувалася впродовж травня-липня 1899 р. За підсумками зустрічі 27 країн-учасниць підписали три конвенції: "Про мирне вирішення міжнародних конфліктів", "Про закони і звичаї сухопутної війни", "Про застосування до війни на морі конвенції 1864 року про поранених і хворих". Друга Гаазька конференція (червень-жовтень 1907 р.) закріпила і розвинула положення попередніх документів. Гаазька конвенція "Про закони і звичаї сухопутної війни" від 18 жовтня 1907 року поклала відповідальність за утримання полонених військовослужбовців противника на уряди воюючих держав і підтвердила принципи гуманного ставлення до військовополонених. Харчування, одяг, житло – усі ці речі гарантувалися військовополоненим відповідно до норм резервних військ держави, яка взяла їх у полон [9, с. 19]. Використання праці полонених для військових потреб ворожої їм держави суворо заборонялося. Женевська міжнародна конференція 47 держав завершилася ухваленням двох основоположних документів – конвенцій "Про поводження з військовополоненими" та "Про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях". Документи містили такі принципи гуманного ставлення до військовополонених: заборона жорстокого ставлення, погроз і образ щодо полонених; заборона на застосування засобів примусу для отримання від полонених відомостей військового характеру; поширення на полонених загальних законів держави, яка полонила їх; гарантування медичної допомоги через посередництво Міжнародного Червоного Хреста [13, с. 166].

Свої підписи під Женевською конвенцією поставили повноважні представники майже сорока держав, у тому числі Німеччини. Від Радянського Союзу участі в цьому форумі ніхто не взяв. Однією з причин, через які Радянський Союз не підписав Женевську конвенцію в цілому, була незгода з розподілом полонених за національною ознакою. На думку керівництва СРСР, дане положення суперечило принципам пролетарського інтернаціоналізму [13, с. 165]. Західні країни виявилися більш прагматичними, і намагаючись запобігти конфліктам на етнічній основі, які могли виникнути за умов полону, виступали за розділення полонених відповідно до національності. Важливою передумовою відмови радянських дипломатів бути присутніми на форумі був негативний досвід радянсько-польської війни, коли до полонених червоноармійців

влада Пілсудського ставилася негуманно. Відмова СРСР від підписання конвенції дозволила нацистам використати цей факт і залишити радянських військовополонених без будь-якого захисту і контролю з боку Міжнародного Червоного Хреста та інших організацій, які допомагали бранцям західних країн [3, с.58]. Пропагандистська індустрія нацистської Німеччини навіювала думку: не ратифікувавши в повному обсязі Женевську конвенцію, радянські керівники самі винні в жорстокому поводженні щодо військовополонених [11, с.62].

Гітлерівська Німеччина Конвенцію 1929 р. формально визнавала, але в агресії, яка почалася проти СРСР своє ставлення до полонених бійців і командирів Червоної Армії, цивільного населення визначала у відповідності з нацистською ідеологією [7, с. 16]. Виходячи з тези, що "більшовизм – смертельний ворог націонал-соціалістичної Німеччини", і мова йде про боротьбу на винищення чужого їй світогляду, розроблені різними військовими та спеціальними органами Вермахту, СС та іншими службами напередодні і безпосередньо в ході війни директиви, інструкції і т.п. про поводження, охорону та утримання радянських військовополонених передбачали в усіх випадках найбільш жорстокі та рішучі заходи [12, с. 68]. Найбільш відомим порушенням норм міжнародного права був "Наказ про комісарів" від 6 червня 1941 року, відповідно до якого діючі частини німецької армії під час захоплення в полон політичних комісарів Червоної Армії мусили розстрілювати їх на місці [9, с. 19]. Розпорядження ОКВ "Про поводження з радянськими військовополоненими у всіх таборах військовополонених" від 8 вересня 1941 р. вимагало від кожного німецького військовослужбовця беззастережного та енергійного втручання при найменших ознаках непокорі, активного або пасивного опору з боку полонених з використанням усіх наявних засобів (штика, палиці, вогнепальної зброї тощо). На практиці армія та СС убивали не тільки комісарів, а й військовополонених багатьох інших категорій, часто в різний час [14, с. 10]. До однієї категорії належали солдати й командири єврейського походження – лише за те, що вони були євреями. Інша категорія складалася з "політруків" або політкерівників [2, с. 15]. Як і комісари, це були активісти Комуністичної партії, котрі належали до командного складу, але тільки невеликих частин (рот, батарей та ескадронів) і рідко були непахитими прибічниками комунізму. Також убивали, принаймні якийсь час, командирів неєврейського походження – просто за те, що вони обіймали такі посади. Вочевидь, так повелося тому, що айнзатцгрупа С, котра отримала накази (від середини липня) розстрілювати радянських службовців середнього рівня, дізналася від одного заарештованого чиновника, що всі армійські командири, які мали чини вищі за старшого лейтенанта, були комуністами.

Проміжні та постійні табори зазвичай складалися з неопалюваних дерев'яних хлівів, розташованих на відкритій місцевості й оточених колючим дротом [6, с. 132]. У перші місяці воєнної кампанії табори військовополонених на території Рейхскомісаріату України (РКУ, який тоді ще не охоплював Лівобережжя) нараховували, мабуть, близько 250 тисяч осіб, часто зігнаних, як худоба в загін; станом на жовтень 1941 року в десяти постійних таборах РКУ перебувало близько 445 тисяч людей [1, с. 106].

В основі інструкцій для таборів військовополонених лежало міркування, що годувати в'язнів, які перебувають у них, означає позбавляти німецький народ їжі. Про будь-яке харчування слід було ретельно доповідати, а рядових німецьких солдатів часто попереджали не видавати в'язням понад мінімальний раціон. 16 вересня 1941 року рейхсміністр економіки Герман Герінг видав

інструкцію, щоб "продуктивність" полонених "більшовиків" визначала їхнє утримання; наслідком було подальше скорочення харчових пайків [8, с. 169]. Загалом лише окремі нижні чини та офіцери намагалися полегшити страждання в'язнів. За таких умов масовий голод почався відразу й тривав місяцями [5, с. 62]. 31 жовтня і 7 листопада фельдмаршал Кейтель і Герінг наказали, щоб видавали достатньо їжі, аби в'язні могли працювати. Однак наведені нижче докази підказують, що німецькі політики хотіли, щоб більшість полонених вимерла, і що з листопада вони далі навмисно морили голодом численних військовополонених, які не могли працювати [10, с. 124]. Окрім того, чимало полонених гинуло під час переходів, які відомий голландський учений Беркгоф іменує "маршами смерті" [1, с. 102].

Через катастрофічні умови утримання впродовж осені 1941 – весни 1942 рр. загинуло не менше 2 млн радянських військовополонених [4, с. 784]. Сталося це внаслідок поєднання ідеологічних, юридичних та економічних факторів.

Матеріали Нюрнберзького процесу та свідчення очевидців демонструють катастрофічні умови перебування радянських військовополонених у нацистських таборах військовополонених [11, с. 12].

Таким чином, умови утримання радянських військовополонених в нацистських таборах були вкрай тяжкими унаслідок юридичних та ідеологічних факторів. Військовий полон на підконтрольних нацистам територіях перетворився на комплекс репресивних заходів проти політичних противників гітлерівського режиму, до яких керівництво Німеччини зараховувало червоноармійців.

Список використаних джерел

В. Полуда, асп.

Национальный научно-исследовательский институт украиноведения и всемирной истории, Киев, Украина

УСЛОВИЯ СОДЕРЖАНИЯ ЗАКЛЮЧЕННЫХ В НАЦИСТСКИХ ЛАГЕРЯХ ВОЕННОПЛЕННЫХ В УКРАИНЕ

На основе широкого круга источников рассматривается проблема содержания военнопленных Красной Армии в нацистских лагерях военнопленных.

Ключевые слова: Вторая мировая война, военнопленные, лагеря военнопленных, Красная Армия, вермахт.

V. Poluda, Graduate Student

National Research Institute of Ukrainian Studies and General History, Kyiv, Ukraine

CONDITIONS OF PRISONERS' DETENTION IN THE NAZI PRISONER-OF-WAR CAMP IN UKRAINE

On the basis of the wide round of sources article deals with the allowance condition problem for the Red Army prisoners of war.

Key words: Second World War, prisoners of war, prisoner-of-war camp, Red Army, Wehrmacht.

УДК 94(477.74-21):331.54-054.62(=411.16)"1794/1850"

Ю. Прокоп, пошукувач

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЇВ-ІНОЗЕМЦІВ В ОДЕСІ НАПРИКІНЦІ XVIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Досліджується професійна діяльність євреїв-іноземців у Одесі наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. Визначено сумарні об'єми єврейських купецьких капіталів, що були інвестовані іноземними вихідцями в економіку Одеси в окремі роки зазначеного періоду. Виявлено основні напрямки комерційної діяльності купців. Проаналізовано професійний склад євреїв іноземного походження.

Ключові слова: євреї-іноземці, купці, капітал, професії, Одеса.

Україна – багатонаціональна держава. Дослідження етнологічної історії у наш час дуже важливе, оскільки сприяє порозумінню і покращенню взаємовідносин між різними етнічними групами населення нашої країни. Актуальним є вивчення історії євреїв Півдня України, насамперед Одеси, де кількість єврейського населення завжди була найбільшою у регіоні.

Іноземні євреї, що приїхали до Одеси наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. переважно з австрійської Галичини, мали в Російській імперії значно більше

1. Беркгоф К. Жива скорботи. Життя і смерть в Україні під нацистською владою [Пер. з англ. Т. Цимбал]. – К., 2011.

2. Берковский В. Нацистские лагеря военнопленных у м.Славуті // Історія великих страждань. Нацистські табори для радянських військовополонених у м. Славуті на Хмельниччині: дослідження, документи, свідчення. – К., 2011. – С. 29-49.

3. Богунов С. Использование труда советских военнопленных на территории Украины в годы Великой Отечественной войны (1941-1944 гг.) // Військовий полон та інтернування. 1939-1956. Погляд через 60 років. Матеріали наукової конференції, 2-4 червня 2006 р. – К., 2008. – С. 54-66.

4. Боляновський А.В. Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939-1945 рр.) – Львів, 2013.

5. Король В. Трагедія військовополонених на окупованій території України в 1941-1944 роках. – К., 2002.

6. Кузнецов А. Бабин Яр. [Пер. з рос. С. Батурич]. – К., 2009.

7. Лисенко О. Військовий полон у період Другої світової війни: деякі теоретичні аспекти // Історія великих страждань. Нацистські табори для радянських військовополонених у м. Славуті на Хмельниччині: дослідження, документи, свідчення. – К., 2011. – С. 14-18.

8. Маринченко О.О. Демографічний вимір поразки 1941 р.: масштаби втрат РСЧА військовополоненими на території України // Український історичний журнал. – 2013. – № 3. – С. 151-171.

9. Пастушенко Т. Статус радянських військовополонених у роки Другої світової війни: на терезах міжнародного, нацистського та радянського права // Історія великих страждань. Нацистські табори для радянських військовополонених у м. Славуті на Хмельниччині: дослідження, документи, свідчення. – К., 2011. – С. 18-28.

10. Пирогов А.И. Этого забыть нельзя. Воспоминания бывшего военнопленного. – Одесса, 1961.

11. Чайковский А.С. Плен. За свои и чужие грехи (Военнопленные и интернированные в Украине 1939 – 1953 гг.). – К., 2005.

12. Шевченко В. Фашистський окупаційний режим в Україні та доля військовополонених (1939-1944 рр.) // Військовий полон та інтернування (1939-1956). Погляд через 60 років. Матеріали наукової конференції, 2-4 червня 2006 р. – К., 2008. – С. 67-70.

13. Шнеер А. Плен: в 2 т. – Иерусалим, 2003. – Т.1.

14. Dülffer J. Der deutsche Ostkrieg 1942 – Erwartungen und Realität / J. Dülffer // Mitteilungen der Gemeinsamen Kommission für die Erforschung der jüngeren Geschichte der deutsch-russischen Beziehungen. – München, 2005. – S. 5–17.

Надійшла до редколегії 03.11.14